

---

ARBEIDSRAPPORT NR. M 1601 | Gøril Groven, Helene Hoemsnes, Guri K.  
Skrove og Kari Bachmann

---

# INKLUDERING AV PERSONER MED ASPERGER SYNDROM I ARBEIDSLIVET

VRI-prosjekt med Spesialistbedriften





---

<b>TITTEL</b>	Inkludering av personer med Asperger syndrom i arbeidslivet. VRI-prosjekt med Spesialistbedriften
<b>FORFATTERE</b>	Gøril Groven, Helene Hoemsnes, Guri K. Skrove og Kari Bachmann
<b>PROSJEKTLEDER</b>	Gøril Groven
<b>ARBEIDSRAPPORT NR.</b>	M 1601
<b>SIDER</b>	26
<b>PROSJEKTNUMMER</b>	2590
<b>PROSJEKTITTEL</b>	Spesialistbedriften
<b>OPPDRAGSGIVER</b>	Spesialistbedriften AS
<b>ANSVARLIG UTGIVER</b>	Møreforskning Molde AS
<b>UTGIVELSESTED</b>	Molde
<b>UTGIVELSEÅR</b>	2015
<b>ISSN</b>	0803-9259
<b>DISTRIBUSJON</b>	Høgskolen i Molde, Biblioteket, pb 2110, 6402 Molde tlf 71 21 41 61 epost: biblioteket@himolde.no www.moreforsk.no

---

## **SAMMENDRAG**

Asperger syndrom (AS) er en diagnose innen autismespekteret som ble vanlig i bruk først utover 1990-tallet. AS er en såkalt «gjennomgripende utviklingsforstyrrelse» som kjennetegnes av kvalitative avvik innen tre dimensjoner: Gjensidig sosial interaksjon, kommunikasjon og språk, samt repetitiv atferd, interesser eller tema. Den tidlige forskningens fokus var differensialdiagnostiske spørsmål, årsaksforhold og nevropsykologiske funn. Det finnes ingen medisinsk «kur» mot Asperger syndrom, men omfattende og systematiske opplæringstiltak kan bedre tilstanden (Kilde: Tellevik, Steindal og Ytterland: «Barn og unge med Asperger syndrom i skolen – tilpasset og inkluderende opplæring og utvikling av lokal og regional veiledningskompetanse» i Austismeforeningens artikkelsamling om Asperger syndrom).

Studier som foreligger viser at det er svært få personer med en Aspergerdiagnose, mellom 2 og 15 prosent, som er i arbeid til tross for at de selv ønsker å være i arbeid. Personer med AS skårer lavere på livskvalitet enn resten av befolkningen, og de som står utenfor arbeidslivet er de som skårer lavest. NAVs egen oversikt viser at av de personene med Aspergerdiagnose som er i kontakt med NAV, vil kun 10% komme over i arbeid og 90% havner på uføretrygd. Kostandene knyttet til uføretrygd er store både på individuelt og samfunnsøkonomisk nivå, noe som igjen legitimerer et forskningsbasert arbeide for å finne de gode metodene for å inkludere flere personer med AS i arbeidslivet.

Målgruppens utfordringer knyttet til sosiale og kommunikative egenskaper gjør arbeidsmiljø til en utfordring som kan være vanskelig å løse. Det er behov for individualisert tilrettelegging og oppfølging for å skape varige ansettelsesforhold for personer med AS. Det som foreligger av forskning på feltet beskriver mange ulike tilnærminger og metoder, uten at det er noen særlig konsensus for hva som ser ut til å fungere godt. Det ser imidlertid ut til at tett og langvarig oppfølging er nødvendig for å lykkes, noe som blir for krevende for det offentlige virkemiddel-

apparatet. Gjennom planlegging av et langvarig forskningsprosjekt har man i dette forprosjektet lagt premissene og innhentet samarbeidspartnere for å drive forskningsdrevet utvikling av Spesialistbedriftens metoder for systematisk arbeid med målgruppen. Forprosjektet er finansiert av VRI Møre og Romsdal og egeninnsats fra samarbeidende parter, først og fremst Spesialistbedriften.

---

© FORFATTER/MØREFORSKING MOLDE

Forskriftene i åndsverksloven gjelder for materialet i denne publikasjonen. Materialet er publisert for at du skal kunne lese det på skjermen eller fremstille eksemplarer til privat bruk. Uten spesielle avtaler med forfatter/Møreforskning Molde er all annen eksemplarfremstilling og tilgjengelighetsgjøring bare tillatt så lenge det har hjemmel i lov eller avtale med Kopinor, interesseorgan for rettshavere til åndsverk.

---

---

## FORORD

---

Bakgrunnen for dette prosjektet er Spesialistbedriftens ønske om å utvikle en kunnskapsbasert virksomhet og modell for hvordan de kan arbeide for å få personer med diagnosen Asperger syndrom (AS) inn i varig arbeid. Etter et første møte mellom representanter fra Spesialistbedriften, NAV, Helse Møre og Romsdal, Høgskolen i Molde og Møreforskning Molde var det enighet om å søke VRI Møre og Romsdal om forprosjektmidler

Den samfunnsmessige nytteverdien av at Spesialistbedriften finner frem til en god modell for hvordan man kan få flere personer med AS inn i arbeidslivet fremfor uføretrygd er stor. Med et forprosjekt i VRI ønsket Spesialistbedriften å starte arbeidet med å utvikle et kunnskapsbasert rammeverk for egne arbeidsmetoder for å bedre utnytte sitt potensial. Målet er på sikt å gjennomføre et langvarig forskningsprosjekt der man systematisk samler informasjon om virksomhetens utvikling gjennom å dokumentere arbeidsmetoder, veivalg, utfordringer og løsninger, samt bruke vitenskapelig publisert kunnskap for å styrke egen videreutvikling. Det langsiktige målet er å utvikle en modell som lignende virksomheter i andre deler av landet kan dra nytte av. Forprosjektet i VRI har vært en første fase i et slik lengre prosjekt, og danner grunnlaget for veien videre

Vi ønsker å takke ansatte i Spesialistbedriften, særskilt daglig leder Merete Alnes Mostue, og andre samarbeidspartnere fra NAV og Helse Møre og Romsdal for et godt samarbeid i prosjektet. Vi ser frem til det videre forskningssamarbeidet med dere

Gøril Groven  
prosjektleder

---

## INNHold

---

Forord.....	5
Innhold .....	6
1 Bakgrunn og innledning .....	7
1.1 Hva er Spesialistbedriften? .....	7
1.2 Hvorfor forskningsprosjekt?.....	8
1.3 Mål for VRI forprosjektet .....	8
2 Kunnskapsgrunnlag om Asperger syndrom og arbeid .....	8
2.1 Asperger syndrom og arbeid.....	9
2.2 Kartlegging og oppfølging av personer med As .....	11
2.3 Bedrifter og prosjekt for personer med AS i Norge .....	12
2.4 Behov for forskning .....	13
3 Prosjektbeskrivelse langsiktig forskningsprosjekt.....	13
3.1 Kompetanse- og forskningsbehov.....	14
3.2 Mål for langsiktig forskningsprosjekt .....	14
3.3 Forskningsmetode, datainnsamling og analyse .....	15
3.4 Organisering og samarbeid .....	20
3.5 Forskningsprosjektets betydning for regional og nasjonal kompetanse .....	21
3.6 Formidling og kommunikasjon av prosjekterresultater .....	22
3.7 Etske hensyn.....	22
4 Kort oppsummert.....	23
5 Referanser .....	24

---

## 1 BAKGRUNN OG INNLEDNING

---

### 1.1 HVA ER SPESIALISTBEDRIFTEN?

Spesialistbedriften startet driften med å ansette personer med Asperger syndrom (AS) høsten 2014. Deres visjon er å gi personer med AS et reelt arbeidstilbud med varig tilsettelse og langsiktige arbeidsplasser, ved å bygge på deres positive egenskaper, fokus på mestring og mestringsstrategier i mentorarbeid og den kunnskapen hver enkelt av disse personene besitter. Spesialistbedriften ønsker slik å gi verdighet til en gruppe mennesker hvor så mange som 90 prosent ifølge NAV ellers faller utenfor arbeidslivet og blir ufør i ung alder. Spesialistbedriften har hovedkontor i Ålesund og avdelinger i Molde og Volda. Sammen med NAV har Spesialistbedriften utviklet en modell for å få mennesker med AS i arbeid.

Spesialistbedriften tar inn aktuelle kandidater med AS på praksisplass gjennom NAV, som støtter bedriften med midler til mentorvirksomhet og drift- og driftsstøtte de første 6 månedene. Målgruppen er unge personer med AS som vil ha problem med å etablere et varig arbeidsforhold på bakgrunn av sine særtrekk. I løpet av den første perioden i Spesialistbedriften kartlegges kandidatens kompetanse, interessefelt og utfordringer knyttet til arbeidssituasjon. I tillegg prøves det ut arbeid med kundeoppdrag, hvor Spesialistbedriften arbeider med tilpasning og oppfølging både i deres egne lokaler og ute på oppdrag hos kunder. Dersom kandidatene er klare for arbeidslivet etter denne 6 måneders perioden ansettes de i Spesialistbedriften, som både kan leie ut ansatte til bedrifter i regionen eller gjennomføre kundeoppdrag i egne lokaler. Forretningsområdene er i hovedsak rettet mot testing av software, analyse av store tall og datamengder, opptegning av 3D modeller for bygg, digitalisering av bilder, arkiv etc., programmering og IT drift. Mentorer fra Spesialistbedriften følger opp kandidatene jevnlig og bidrar med tilrettelegging hos kunder slik at de ikke løper noen økonomisk risiko, og får faglig assistanse ved behov.

Spesialistbedriften driver sosialt entreprenørskap. Dette innebærer at bedriften bidrar med innovative løsninger på en viktig samfunnsutfordring, basert på og bygd opp rundt forretningsmessige prinsipper. Den forretningsmessige eller kommersielle delen av bedriften må drives med overskudd for å kunne overleve på sikt, men det vil ikke bli utbetalt utbytte til eierne; alt overskudd skal tilbake til driften.

Spesialistbedriften har også etablert et utdanningsprosjekt, som er en «ikke-kommersiell» del av bedriften. Målet med utdanningsprosjektet er treffsikker oppfølging og tilrettelegging for den enkelte både i skole/utdanning og praksis, som kan hindre frafall og på sikt gi fast jobb i Spesialistbedriften eller i andre bedrifter.

Bedriften har altså to adskilte sider – et samarbeid med skole for økt gjennomføring i opplæring og utdanning, og et samarbeid med regionalt næringsliv for å rekruttere og tilrettelegge for flere personer med AS i arbeidslivet; ved at Spesialistbedriften ansetter personer med AS og selger konsulenttjenester til næringslivet.

## 1.2 HVORFOR FORSKNINGSPROSJEKT?

Per i dag finnes det lite forskning på økt inkludering i arbeidslivet for målgruppen, personer med AS. Bakgrunnen for dette VRI-prosjektet er Spesialistbedriftens ønske om å utvikle en kunnskapsbasert virksomhet og modell for hvordan de kan arbeide for å få personer med diagnosen AS inn i varig arbeid. Modellen som Spesialistbedriften har utviklet sammen med NAV ønsker de å videreutvikle gjennom forskningsdrevet innovasjon slik at den kan skaleres opp og brukes i hele landet. Enten ved at Spesialistbedriften etablerer avdelinger eller datterselskap andre steder, eller ved at det etableres lignende bedrifter og tilbud i samarbeid med Spesialistbedriften. Gjennom VRI forprosjektet er det dannet et grunnlag for et videre systematisk forskningsprosjekt som kan vurdere verdien av arbeidet med kartlegging av mestringsstrategier, tilrettelegging og oppfølging som gjøres i Spesialistbedriften for den enkelte kandidat og for samfunnet for øvrig.

## 1.3 MÅL FOR VRI FORPROSJEKTET

*Formålet med dette VRI forprosjektet var å fremskaffe et nødvendig kunnskapsgrunnlag som Spesialistbedriften kan bruke i videreutvikling av sin virksomhet, og utvikle en plan for gjennomføring av et større forskningsprosjekt for å løse Spesialistbedriftens FoU-utfordringer.*

Prosjektets mål:

1. Levere et anvendelig kunnskapsgrunnlag basert på litteratursøk
2. Levere et solid og anvendelig grunnlag for prosjektbeskrivelse for et større forskningsprosjekt

---

## 2 KUNNSKAPSGRUNNLAG OM ASPERGER SYNDROM OG ARBEID

---

Den norske velferdsmodellen er under økende press, noe som krever nye løsninger. Det er behov for innovasjon som tenker og handler nytt rundt Norges primære kilde til brutto nasjonal produkt, nemlig fremtidens arbeidskraft, hvor målet er å få flest mulig i produktivt arbeid er en sentral satsning (NOU, 2015:1). I Norge står en forholdsvis høy andel av befolkningen utenfor arbeidslivet, og blant personer med diagnosen Asperger syndrom (AS), er andelen særlig høy. Det er ikke gjennomført systematiske kartlegginger av andelen personer med AS som deltar i ordinært arbeidsliv, men NAV Møre og Romsdal opplyser at av de personene med Aspergerdiagnose som er i kontakt med NAV Møre og Romsdal, er det 10 prosent som kommer i arbeid og 90 prosent ender på uføretrygd. Dette støttes opp av tidligere forskning fra andre land; tall fra Storbritannia viser at 15 prosent av personer med diagnosen AS har fulltidsarbeid (Jørgensen, 2009), mens en svensk studie fant at kun 2 prosent var i arbeid (Engström m.fl., 2003). En longitudinell studie som fulgte 120 personer med AS i Sverige, fant at 6 prosent endte opp i fulltidsarbeid og 4 prosent i deltidsarbeid (Billstedt m.fl., 2005). Dette står i kontrast med studier på andre grupper med funksjonsnedsettelse, hvor man finner at om lag 35 prosent er i fulltidsarbeid innen 2 år etter fullført skolegang og utdanning (Benz m.fl., 2000). Det er også et paradoks at personer med AS har ferdigheter og karaktertrekk som er attraktive for arbeidsgivere, som pålitelighet, nøyaktighet, ærlighet og detaljfokus (Kaland, 2014).



Dersom man tar utgangspunkt i at om lag 90 prosent av personer med AS havner på uføretrygd, vil det i seg selv utgjøre en årlig uførekostand på om lag 1,8-3,6 milliarder kroner. I tillegg til de samfunnsøkonomiske gevinstene med økt arbeidskraft kommer andre positive effekter som sosial inkludering, bedre helse og livskvalitet for individet, og sparte utgifter knyttet til trygdeordninger og helse- og omsorgstjenester (Hendricks, 2010). Myndighetene har som mål å øke inkluderingen av mennesker med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet (NOU, 2015:1),

Forskning viser at personer med AS ønsker å være uavhengige og i arbeid, men at de har større utfordringer enn andre med å komme seg inn i arbeidslivet og trenger hjelp for å få det til (Baldwin m.fl., 2014, Griffith m.fl., 2012, Hendricks, 2010). Den oppfølgingen som har vært tilbudt gjennom det offentlige virkemiddelapparatet synes ikke å være tilstrekkelig for denne målgruppen (Janzon, 2013, Hendricks, 2010, Steindal m.fl., 2010, Statped, 2012).

I Møre og Romsdal er det gjennom Spesialistbedriften opparbeidet et mer omfattende tilbud for inkludering av mennesker med AS i arbeidslivet enn den offentlige oppfølgingen av målgruppen. Bedriftens mål er å utvikle spesialistpotensiale hos unge personer med AS, for så å leie ut arbeidstakere eller etterspurte tjenester til privat og offentlig næringsliv. Gjennom mestringsstrategier, tilrettelegging og matching mellom personer med AS og aktuelle bedrifter ønsker Spesialistbedriften å bidra til å få målgruppen inn i varig arbeidsliv, og både arbeidstakere og arbeidsgivere følges opp av mentorer. Selv om arbeidet med mestringsstrategier, tilrettelegging, oppfølging og matching kan være avgjørende for å skape varig deltakelse i arbeidslivet, er det et stort behov for forskning som viser hvordan dette best kan gjøres. Forskningsbehovet ser ut til å være både nasjonalt og internasjonalt. Per i dag er det få bedrifter som tilbyr tilsvarende oppfølging av mennesker med AS, og de offentlige tjenesteyterne strever med å oppnå gode resultater med målgruppen (Janzon, 2013), noe som bidrar til den høye andelen med uføretrygd. Enkelte arbeidsmarkedsbedrifter tilbyr sysselsetting av målgruppen, men denne løsningen sikrer ikke at arbeidet som utføres er i samsvar med verdiskapende arbeid som samfunnet har bruk for.

## **2.1 ASPERGER SYNDROM OG ARBEID**

Asperger syndrom (AS) kom som selvstendig diagnose i ICD systemet først i 1993, plassert under gjennomgripende utviklingsforstyrrelser. Det finnes ingen eksakte tall for forekomsten av AS i Norge. I en studie fra 2012 fant Isaksen og kollegaer at forekomsten av AS var 51 personer per 10 000, tilsvarende det som er vist i Danmark og Australia (Parner m.fl., 2011). Isaksen og kollegaer (2012) fant at av de 158 barn med autismspekterforstyrrelser i studien, fylte 89 barn kriteriene for diagnosen AS. Surén og kollegaer (2012) finner en prevalens på 0,7 prosent for autismspekterforstyrrelser, som er i samsvar med en nyere studie (Lai og Baron-Cohen, 2015). Blant voksne antar man at opptil 50 prosent av de med autismspekterforstyrrelser ligger innenfor spekteret til diagnosen AS, men det er et betydelig etterslep i diagnostisering av autismspekterforstyrrelser og AS hos voksne (Lai og Baron-Cohen, 2015, Parner m.fl., 2011).

Personer med AS har en utviklingsforstyrrelse, og kjennetegnes med kvalitative avvik i forhold til tre dimensjoner; gjensidig sosial interaksjon, kommunikasjon og språk og repetitiv atferd, interesser eller tema. Forståelsesutfordringene påvirker de fleste sosiale forhold, og kan resultere i at vanlig hendelser blir misforstått, sosiale regler blir brutt og personen oppleves som vanskelig å forstå for andre. De grunnleggende forståelsesvanskene kan føre til at mennesker

med AS kan få mentale kapasitetsproblemer og ikke klare å forholde seg til flere ting samtidig (Martinsen m.fl., 2006). I arbeidslivet forventes kunnskap og ferdigheter innen språk og kommunikasjon, relasjoner til andre mennesker og reaksjoner på omgivelsene som mennesker med AS har problemer med å møte. Flere har derfor hatt negative erfaringer som har ført til lavt selvbilde og depresjon på bakgrunn av nederlag i arbeidslivet (Baldwin m.fl., 2014, Steindal m.fl., 2010). Årsakene til nederlagsopplevelsene som mange med AS har hatt i arbeidslivet kan være flere. For noen handler det om feil valg av yrke eller at de føler seg overkvalifisert til arbeidet de skal gjøre, eller det kan handle om mangel på toleranse i arbeidsmiljøet, større behov for tid til læring av nye arbeidsoppgaver sammenlignet med andre ansatte eller problemer knyttet til de sosiale relasjonene på arbeidsplassen (ibid.).

Personer med AS vil trenge hjelp for å imøtekomme de økende kravene til individuell fungering som stilles i dagens arbeidsmarked. Et arbeidsmiljø som tar høyde for deres forståelsesvansker, behov for tydelig struktur og høy grad av forutsigbarhet, vil være til hjelp. Når personer med AS har hatt positive erfaringer fra arbeidslivet har dette vært relatert til god jobbmatching, toleranse hos arbeidsgivere og at den enkeltes sterke sider underbygges (Steindal m.fl., 2010). I et større samarbeidsprosjekt mellom NAV og Nasjonal kompetanseenhet for autisme ble behovet for spesialiserte og differensierte tilbud og tjenester fremhevet for å øke sysselsettingen blant målgruppen (ibid.). Tiltak for varig oppfølging og sikring av alle overgangsfaser ble ansett som forutsetninger for suksess (ibid.).

I et samarbeidsprosjekt mellom NAV, Statped og arbeidsmarkedsbedriften A2G fant de at en ubalanse mellom institusjonelle tilbud og individuelle behov i stor grad kan forklare hvorfor stadig flere mennesker faller utenfor utdanning og arbeidsliv (Statped, 2012). Hovedmålene for prosjektet var kompetanseutvikling for NAV slik at de skulle være i stand til å hjelpe flere med AS i arbeid og sysselsetting, økt fagkompetanse i de lokale NAV kontorene for bedre og forstå og bistå arbeidssøkere med AS, samt å identifisere faktorer som har betydning i møte mellom mennesker med AS og arbeidslivet. Av deltakerne i prosjektet ble 64 prosent vurdert til å ha en evne innenfor ordinært arbeidsliv, i hovedsak gradert, forutsatt tilrettelegging.

Prosjektet viste at veien fra kartlegging og utprøving fram til etablering på arbeidsplass var mer tidkrevende enn forventet, og at det derfor var behov for en oppfølgingsstudie. Steindal og kollegaer mente den lave arbeidsdeltakelsen i målgruppen kan forebygges gjennom mer tilrettelagte, spesialiserte og spissede tilnærminger til læring og handling innen utdannings-systemet og arbeidslivet (ibid.).

Samtidig må både utdanningsystemet og arbeidslivet være fleksibelt nok og tilrettelegges slik at næringslivets og det offentlige behov for arbeidskraft dekkes (NOU, 2015:1). For å få til dette kreves kunnskapsbaserte endringer i velferdsstatens tjenester og virkemiddelapparat om utforming og organisering av tilrettelegging slik at en større andel av befolkningens potensielle arbeidskraft kan utnyttes. Det er en etisk balansegang mellom på den ene siden å tilpasse arbeidsmiljø og omgivelser til personer med AS og på den andre siden "tilpasse" personer med AS til arbeidsmiljø og omgivelser. Denne etiske grensegangen, og hvordan man finner balanse mellom positivt stress og tilpasning som øker andelen inn i arbeidslivet og negativt stress som foster opplevelse av nederlag og manglende mestring i arbeidslivet, må holdes i sikte av den forskningsdrevne innovasjonen som kreves på feltet.

Det synes imidlertid ikke å være nok å fokusere på de arbeidsrelaterte oppgavene, men at det må fokuseres vel så mye på den mellommenneskelige kompetansen som trengs for å skape positive erfaringer fra arbeidslivet (Baldwin m.fl., 2014, Hendricks, 2010). Dersom man samtidig lykkes med å ta hensyn til individuelle styrker og svakheter, så vel som interessefelt hos den enkelte, så øker dette sannsynligheten for å lykkes med inkludering i arbeidslivet. Denne sårbare matchingen mellom individet og miljøet kan, sammen med tilstrekkelig bruk av oppfølging, resultere i varig ansettelse (Hendricks, 2010). Mange personer med AS ønsker å delta i arbeidslivet, men møter utfordringer dersom de ikke får hjelp og oppfølging i arbeidsmarkedet (Baldwin m.fl., 2014).

Personer med AS, både barn og voksne, har lavere livskvalitet sammenlignet med befolkningen for øvrig (Tavernor, 2013, van Heijst og Geurts, 2015). En nyere norsk masteroppgave viste at grad av livskvalitet varierte avhengig av deltakelse i dagaktivitet, og personer i studieløp eller arbeid oppga høyere livskvalitet enn andre (Mai, 2013).

## **2.2 KARTLEGGING OG OPPFØLGING AV PERSONER MED AS**

Når barn med aspergerdiagnose blir møtt med forventning fra familie og venner om at de skal delta i arbeidslivet som voksne, kan de bli tryggere på seg selv i sosiale settinger. Tilsvarende vil en skole som tilbyr et sosialt støttende miljø også føre til bedre akademiske prestasjoner (Krieger m.fl., 2012). Det er med andre ord grunn til å tro at tidlig oppfølging og forberedelse på arbeidslivet, allerede fra barne- og skolealder, er gunstig for å øke sysselsettingen blant personer med AS (ibid.). For å kunne gi god og riktig oppfølging i skolen eller arbeidslivet er kartlegging essensielt. Det finnes ulike verktøy som kan benyttes i kartlegging av personer med AS som tar for seg ulike aspekter fra personlige egenskaper, yrkesverdier, utfordringer knyttet til arbeidssituasjon og motivasjon. Structured Career Interview (SCI), utviklet av psykolog Arne Svendsrud, er et slikt verktøy for strukturert karrieresamtale. Et annet verktøy rettet spesielt mot personer med AS er Aspergers Syndrom Workplace Interview (ASWI). Dette er en omfattende intervjuguide på 142 spørsmål og legger vekt på å kartlegge utfordringene personer med AS har med å mestre arbeidslivet. Gjennom å kartlegge utfordringene kan man finne måter å håndtere eller ta hensyn til deres utfordringer i arbeidssituasjoner. ASWI er utviklet av Arne Svendsrud og Kari Steindal i 2012, og er basert på arbeid fra Gail Hawkins og Kari Steindal. Et annet verktøy, IVAS, har som hovedformål å kartlegge hva personen selv opplever som betydningsfullt for å ha en god og meningsfull arbeidsdag. IVAS, som bygger på teori om Asperger syndrom, er et verktøy for å hente informasjon fra personen selv. Det er vel dokumentert at personer med Asperger syndrom har vansker med å svare på åpne, vide spørsmål, vurdere, skille vesentlig fra uvesentlig og gjenkalle fra hukommelsen. Fokuset i IVAS er bevisst lagt på personens sterke sider og læreforutsetninger. Faktorer som virker læringshemmende og kompliserende for sosial samhandling har verktøyet IVAS tatt hensyn til. Spesialistbedriften bruker både SCI, ASWI og IVAS i sitt kartleggingsarbeid.

I en studie ble unge voksne med velfungerende autismspekterforstyrrelser plassert i arbeid i det åpne markedet og deretter fulgt opp av et oppfølgingsteam 4 ganger i løpet av de påfølgende 9 måneder (Katz m.fl., 2015). Studien viste at alle var i stand til å stå i jobben, og at deltakelsen i arbeidslivet førte til bedre livskvalitet sammenlignet med før de var i arbeid (ibid.). Denne studien understøtter hvordan arbeidsplasseringsprogram med oppfølging kan bidra til økt sysselsetting blant målgruppen. Hillier og kollegaer (2007) brukte også lang oppfølging, hvor

personer med AS ble fulgt opptil 6 måneder med atferdstrening og arbeidsmentorer med inntil 20 timer per uke, før de gikk over i vanlig ansettelsesforhold. En annen studie så på oppfølging av ergoterapeut på arbeidsplassen for å oppnå varig ansettelse for en person med AS (Arikawa m.fl., 2013). Studien viste at oppfølging av ergoterapeut bidro til å fremskynde individets tilpasning til arbeidsplassen gjennom arbeid rettet mot kartlegging av individets arbeidsevne, kartlegging av arbeidsplassen, forståelse for karakteristikken ved jobben ved å selv være tilstede der under oppfølgingen og tilpasning av arbeidsmiljøet til individets evner.

Forsker Scott Michael Robertson, som selv er autist, påpeker i en artikkel at det er behov for å skifte fokuset på forskning og oppfølging av personer med autismespekterforstyrrelser fra sykdom og behandling til et syn på menneskelig ulikhet med individuelle styrker og utfordringer (Robertson, 2010). Han ønsker et tettere samarbeid mellom forskere, arbeidsgivere og autister om utvikling av meningsfulle løsninger på deres utfordringer (ibid.). Dette støttes av andre som viser at personer med AS ønsker større grad av individualisert støtte fra virkemiddelapparatet for å kunne bli så uavhengige som mulig (Griffith m.fl., 2012).

Hvilken type og hvor mye oppfølging det er behov for å få til varig deltakelse i arbeidslivet er fremdeles svært usikkert. Den lange, tette oppfølgingen som benyttes i de fleste studier er effektivt, men svært kostnads- og ressurskrevende. Enkelte studier har derfor sett på mindre kostnads- og ressurskrevende modeller. Det er blant annet vist at bruk av "performance cues", en form for hint eller signaler om når en oppgave skal gjennomføres, alene, eller sammen med atferdstrening, kan bidra til å få personer med AS inn i arbeidslivet til en lavere kostnad enn tett individuell oppfølging (Bruke m.fl., 2010). En nyere studie undersøkte effekten av et gruppebasert program om mellommenneskelig problemløsning som en del av tilpasning til arbeidsplassen (Bonete m.fl., 2015). Kort fortalt rettet programmet seg mot å forbedre kognitive prosesser i problemløsning av sosiale situasjoner som typisk oppstår på arbeidsplassen. Resultatene viste at deltakelse i programmet førte til bedre sosial problemløsning og sosiale ferdigheter (ibid.). Gruppebaserte program er mindre ressurskrevende enn individuell oppfølging og en kombinasjon av begge kan være gunstig rundt tilrettelegging og oppfølging i arbeidslivet.

### **2.3 TILRETTELEGGING OG OPPFØLGING FOR PERSONER MED AS I NORGE**

MOLAS er et samarbeidsprosjekt mellom de statlige institusjonene NAV arbeidsrådgivning Hordaland, Statped vest og private bedrifter. Det ble startet i 2007 og var først i Norge til å kombinere etablerte støtteordninger, pedagogisk og finansielt. De tok i bruk ny forskningsbasert kunnskap om AS, og kombinerte det med verdensledende IT-ekspertise. MOLAS rettet seg mot eksisterende bedrifter og ønsket å tilby ettertraktet kompetanse for disse. MOLAS var delt i faser hvor tilretteleggingsbehovet først ble kartlagt før deltakerne fikk et opplærings- og treningsår. Tiltaket ble finansiert gjennom rammer og tilskudd fra NAV, som arbeidspraksis i skjermet virksomhet (APS) i kombinasjon med ulike atferdsstøttenader (Statped, 2012). MOLAS arbeidet pågikk frem til 2012.

Pixellus AS var i drift mellom 2011 og 2013 med ansatte med AS eller høyt fungerende autisme<sup>1</sup>. Deres målsetting var å la personer med AS arbeide med noe de var interessert i og gode til, men

---

<sup>1</sup> <http://pixellus.no/website/index.php>

skjermet fra sosiale utfordringer de møter på andre arbeidsplasser. De satset på fotodigitalisering og restaurering, men klarte ikke å få bedriften i lønnsom drift

I 2009 startet et norsk konsulent selskap, Unicus AS, som nisjeaktør med tjenester innen test og kvalitetssikring av IT systemer med ansatte med AS<sup>2</sup>. De har som verdisyn at de skal ta utgangspunkt i menneskers sterke sider og interesser og fokuserer på muligheter fremfor begrensinger. Erfaringene fra prosjektet har vært positive og Unicus er fortsatt i drift per i dag.

Aspergerbedriftene SA ble startet i 2010 for å unngå at personer med AS henvises til et liv på uføretrygd<sup>3</sup>. De bidrar til å etablere bedrifter flere steder i landet og yter tjenester som skaffer personer med AS lønnet arbeid, og gjør deres kompetanse tilgjengelig for næringslivet. Bedriftene som etableres er selvstendige selskaper, også økonomisk. Selskapsform varierer med type produksjon bedriften retter seg mot, og lokale forhold hvor den skal etableres. Grunnleggerne skriver på sin hjemmeside at det i mange tilfeller kan være den beste løsningen å etablere egne bedrifter for personer med AS, hvor arbeidssituasjonen er tilpasset deres behov. Aspergerbedriftene er fortsatt i drift, med avdelinger og selskap i Drammen og Trondheim.

## 2.4 BEHOV FOR FORSKNING

Det er behov for ytterligere forskning om personer med AS i arbeidslivet, for oppbygging av kompetanse hos det offentlige virkemiddelapparatet, i attføringsbedrifter og i egne bedrifter rettet mot målgruppen for å klare å skreddersy tiltak ut fra den enkeltes behov og få dem inn i varig arbeid (Janzon, 2013, Statped, 2012, Steindal m.fl., 2010, Specialisterne Danmark, 2015).

Ved å utvikle systematisk kunnskap om hva som fungerer kan flere mennesker med AS enn i dag inkluderes i arbeidslivet. Derfor er hovedmålet med dette prosjektet å utvikle ny og systematisk kunnskap gjennom nye modeller og perspektiv på fremtidig organisering av et tilrettelagt arbeidsliv for denne målgruppen og andre grupper med nedsatt funksjonsevne.

---

## 3 PROSJEKTBEKRIVELSE LANGSIKTIG FORSKNINGSPROSJEKT

---

Under følger en prosjektbeskrivelse for en utvidelse av VRI forprosjektet inn i et langsiktig forskningsprosjekt med en tenkt økonomisk ramme på 4-5 mill. kroner og tidsramme på 3-4 år. Prosjektbeskrivelsen er planlagt brukt inn mot utlysning av forskningsmidler i løpet av 2016.

Prosjektbeskrivelsen er utarbeidet på bakgrunn av møter, samtaler og e-post korrespondanse mellom samarbeidspartnerne. Det er lagt spesielt vekt på samarbeidet med Spesialistbedriften i utarbeidelse av mål og problemstillinger. For dem var det viktig å få forskning på arbeidet de gjør, for å se hvilke effekter det har for brukerne og for samfunnet for øvrig på kort og lang sikt. På bakgrunn av dette ønsket de å systematisere og utvikle modeller for kartlegging, modning,

---

<sup>2</sup> <http://unicus.no/>

<sup>3</sup> <http://www.aspergerbedriftene.no/index.html>

tilrettelegging og oppfølging av personer med AS for å sikre dem en best mulig inngang i arbeidslivet. Samt å se dette i sammenheng med det komplementære virkemiddelapparatet.

### 3.1 KOMPETANSE- OG FORSKNINGSBEHOV

Kort oppsummert viser gjennomgangen av forskningstilfanget at det er stort behov for mer kunnskap om inkludering av personer med AS i arbeidslivet. Per dags dato har man ikke funnet «best practice» for å få til dette, og tilbud for oppfølging og tilrettelegging i arbeidslivet for målgruppen varierer fra region til region. Dette kan være tjenester fra NAV, arbeidsmarkedsbedrifter eller egne bedrifter rettet mot målgruppen. De store individuelle forskjellene i behov og utfordringer hos personer med AS, og det påfølgende behovet for skreddersøm og tilpasning, gjør tjenesteyting komplekst og sammensatt. Spesialistbedriften er et unikt og nytt foretak i Møre og Romsdal, som satser på å gi oppfølging og tilrettelegging utover det som tilbys gjennom det offentlige virkemiddelapparatet, samtidig som de tar arbeidsgiveransvar for personer med AS etter en første fase som er støttet av NAV. Dette gir en særlig mulighet for forskningsdrevet innovasjon med utgangspunkt i deres utprøving av arbeidsmetodikk og modeller som kan gi nytteverdi utover regionen og målgruppen. Gjennom et samarbeid mellom Spesialistbedriften og Møreforskning Molde kan sistnevnte sikre at det brukes forskningsbaserte metoder for innsamling av data og effektmål, noe som igjen kan gi valide svar på hvilke modeller som fungerer for brukerne, for arbeidsgiverne, for andre tjenesteytere og for samfunnet generelt både på både kort og lang sikt. Dette kompetanseprosjektet er derfor et første steg i et langsiktig arbeid for å samle og formidle kunnskap på feltet, samt utvikle gode modeller for virkemiddelapparatet for å øke inkluderingen av personer med AS i arbeidslivet.

### 3.2 MÅL FOR LANGSIKTIG FORSKNINGSPROSJEKT

I et langsiktig forskningsprosjekt med en tidsramme på 3-4 år, finner vi det hensiktsmessig å dele prosjektets FoU-aktiviteter inn i 4 arbeidspakker. Sammen skal arbeidspakkene nå hovedmålet, **som er å studere, dokumentere og videreformidle mestringsstrategier, tilretteleggings og oppfølgingsløp som kan fremme unge personer med AS sin inngang til og stabilitet i arbeidslivet.**

Den overordnede problemstillingen er: **Hvilke mestringsstrategier, tilretteleggings- og oppfølgingsløp og modeller fremmer personer med AS sin inngang til og stabilitet i arbeidslivet?**

Personer med AS vil ha svært ulike behov for tilrettelegging. Dette innebærer at svaret på problemstillingen ikke vil gi en entydig mal, men et rammeverk og modeller som kan beskrives i en oppfølgingsløpstankegang som gir rom for at individuelle behov må møtes gjennom skreddersydd tilrettelegging.

Delmålene i arbeidspakkene:

- **Delmål i arbeidspakke 1:** Samle forskningsbasert og erfaringsbasert kunnskap, både eksisterende og basert på resultater fra prosjektet, for kompetanseoppbygging om tilstand, utviklingstrekk og mekanismer som fremmer inkludering og tilrettelegging i arbeidslivet for målgruppen; unge personer med AS.

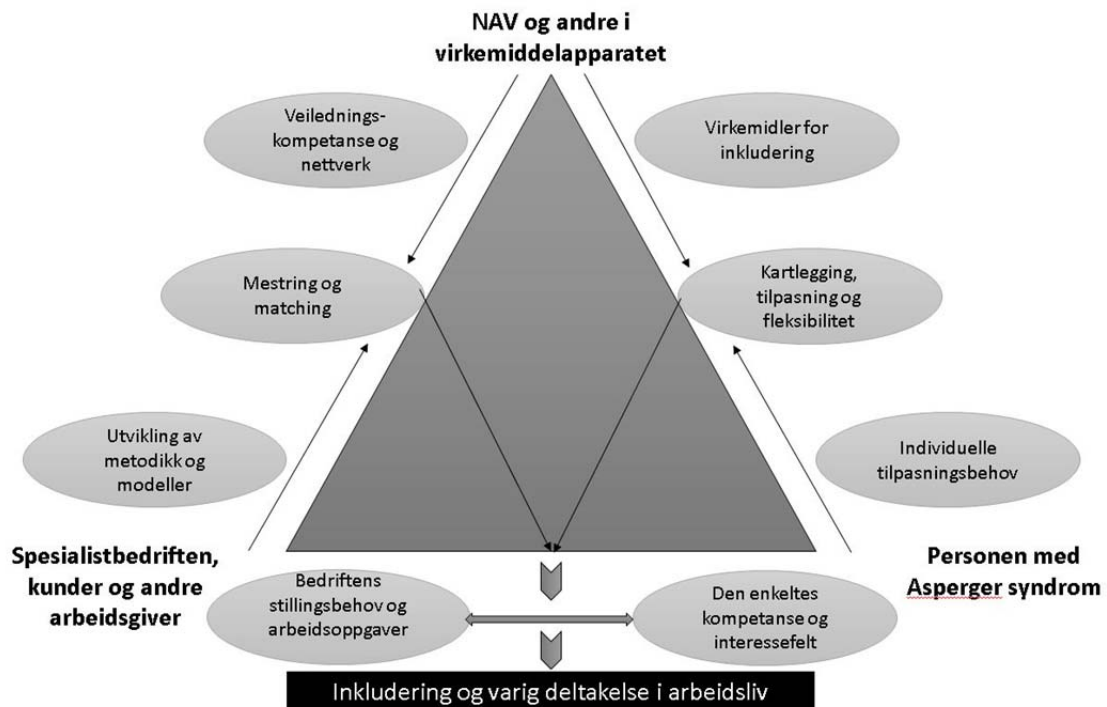
- **Delmål i arbeidspakke 2:** Undersøke hvordan kartlegging av mestringsstrategier, tilretteleggingstiltak og oppfølgingsløp oppleves av brukerne (unge personer med AS, deres foresatte og familie, brukerorganisasjoner), og hva de opplever som spesielt fremmende.
- **Delmål i arbeidspakke 3:** Undersøke hvordan tilretteleggerne (Spesialistbedriften, NAV, skole/utdanningsinstitusjoner, arbeidsgivere og andre aktører) arbeider med inkludering og tilrettelegging for unge personer med AS i et varig arbeidsliv, hva de opplever som spesielt fremmende og hva som ser ut til å gi varig deltakelse i arbeidslivet.
- **Delmål i arbeidspakke 4:** Gjennomføre samfunnsøkonomiske nytte-kostnadsanalyser knyttet opp til Spesialistbedriftens arbeid for tilrettelegging for personer med AS, og sammenligne de realøkonomiske konsekvensene av dette virkemiddelet opp mot andre alternativer, i forhold til kort- og langtids investeringer og gevinster.

### 3.3 FORSKNINGSMETODE, DATAINNSAMLING OG ANALYSE

Å skape inngang til og varig deltakelse i arbeidslivet for personer med AS er sammensatt og komplekst med flere aktører som må ivaretas. I figur 1 har vi forsøkt å fremstille en forenkling av dette bildet, fordelt i et triangel av aktørgrupper; personen med AS, NAV og andre i virkemiddelapparatet, og Spesialistbedriften og kunder. Samtidig som hver av aktørgruppene har særegenheter, må de forsøke å gjensidig tilpasse seg, slik at de kan møtes et sted på et kontinuum av gjensidig tilpasning og tilrettelegging, dersom man skal lykkes med inkludering av personer med AS i arbeidslivet. Hvor på de tenkte linjene mellom hver av aktørgruppene det er mest reelt og mulig å møtes vil også være gjensidig avhengig av de enkelte aktørene som er involvert til enhver tid. Hvilke kompetanser, interesser, utfordringer og behov har den enkelte person med AS som skal hjelpes inn i arbeidslivet? Hva har Spesialistbedriften og virkemiddelapparatet mulighet til å bistå med? Hvilke kunder kan tilby arbeidsoppdrag innen den enkeltes interessefelt, og i hvilken grad kan Spesialistbedriften i samarbeid med kunden tilrettelegge arbeidsplassen og arbeidsoppgavene for den enkeltes utfordringer? I hvilken grad kan og må den enkelte med AS få hjelp til å tilpasse seg arbeidsplassen hos potensielle kunder? Og hvordan kan virkemiddelapparatet, bedriften og den enkelte med AS samhandle for å skape et godt møte mellom utfordringer, interesser, behov, kompetanse og mulige arbeidsoppgaver, slik at det gir grunnlag for et konstruktiv og langvarig arbeidsforhold?

I samarbeidet mellom hver av aktørgruppene i modellen er det flere elementer som fremstår som sentrale dersom man skal lykkes med å inkludere personer med AS i arbeidslivet (se figur 1). Man kan se for seg en dynamisk prosess mellom aktørene, hvor aktørenes individuelle muligheter, utfordringer og særegenheter avgjør hvilke tilpasninger og behov som må ivaretas for å oppnå inkludering i arbeidslivet. Dette gjelder spesielt områdene; veiledningskompetanse og nettverk, matching, mulighet for tilpasning og fleksibilitet, virkemidler for kartlegging, utvikling av tiltak og oppfølgingsløp, individuelle tilpasningsbehov, samt bedriftens stillingsbehov og arbeidsoppgaver og den enkelte med AS kompetanse og interessefelt. For å øke deltakelsen i arbeidslivet i utsatte grupper må aktørene samarbeide og gjensidig tilpasse seg hverandre. Gjennom å identifisere suksesskriterier for mestring og tilpasning i arbeidslivet for målgruppen, kan et forskningsprosjekt med Spesialistbedriften starte utvikling av modeller som effektiviserer

samspeilet mellom aktørene, og øker mulighetene for å oppnå god matching mellom arbeidstaker og arbeidsgiver/ kunde. Hvordan man på best mulig måte kan arbeide med disse elementene og samspeilet mellom dem for å øke inkluderingen i arbeidslivet er imidlertid usikkert. Dette prosjektet er derfor utviklet for å skaffe forskningsbasert kunnskap om de ulike elementene for varig inkludering i arbeidslivet, og se disse i sammenheng med effekten av tilrettelegging og oppfølging av personer med AS inn i arbeidslivet, for den enkelte og for samfunnet for øvrig.



**Figur 1. Modell med aktører og elementer i tilrettelegging for økt arbeidsinkludering av personer med AS i arbeidslivet.**

Prosjektet er planlagt inndelt i 4 arbeidspakker. Forskningsmetoder, datainnsamling og analyse for hver av arbeidspakkene er beskrevet under.

### **Arbeidspakke 1 (AP1) – Støpning av grunnmur av eksisterende kunnskap**

Per i dag er det store kunnskapshull når det gjelder hva som virker fremmende for å få unge personer med AS inn i en stabil arbeidssituasjon. Prosjektet starter med å sammenstille eksisterende kunnskap til et fundament for den videre kunnskapsinnhenting og langsiktig kompetansebygging. AP1 skal fremstille en oppdatert kunnskapsstatus basert på rapporterte erfaringer fra sosialt entreprenørskap og andre tiltak både nasjonalt og internasjonalt, gjennom litteratursøk av nasjonalt og internasjonalt vitenskapelig arbeid på feltet og kunnskap innhentet fra nøkkelinformanter som arbeider for å få flere med AS inn i arbeidslivet. Deler av dette arbeidet er gjennomført i et forprosjekt finansiert med midler fra VRI Møre og Romsdal.

Kunnskapsinnhenting må gjenspeile studiefeltets bredde og kompleksitet, eksempelvis romme spisskompetanse om AS, mulighetsrommet i velferdsordningene og virkemiddelapparatet og pårørende- og brukerorganisasjoners kunnskap. Det er et mål at empirien som samles inn i prosjektet (kvalitative og kvantitative data fra de øvrige arbeidspakkene) ikke bare skal stå på



egne ben, men at analyser og funn også skal komplettere en oppdatert kompetansepakke. Det vil opprettes kontakt med internasjonale forskningsmiljø for å opprette et nettverk for kunnskaps- og erfaringsutveksling.

**Leveranser i AP1:** Kompetansepakken skal være nyttig for alle aktører i prosjektet, og det skal vektlegges at kunnskapen deles og anvendes i praksisfeltet. I løpet av AP1 skal det arrangeres to seminar med brukere og praksisfelt: Ett seminar i løpet av det første året hvor oppdatert kunnskapsstatus presenteres og drøftes, samt ett avsluttende seminar i siste del av prosjektet der oppdatert kunnskapsstatus og funn fra prosjektet diskuteres med praksisfeltet. Innspill fra praksisfeltet inkorporeres i kunnskapsstatusen før denne gjøres tilgjengelig for aktørene i prosjektet som et temahefte/ en delrapport om inkludering og tilrettelegging for unge personer med AS i arbeidslivet.

### **Arbeidspakke 2 (AP2) – Brukerstemmene**

AP2 skal sikre brukerperspektivet i prosjektet. Først og fremst skal vi studere opplevelsene til personer med AS som har eller har hatt praksisplass i Spesialistbedriften. For å belyse behov for endringer i opplegg er det viktig også å intervju de som ikke ble tilbudt ansettelse etter den første 6 måneders perioden med praksisplass. Forskerne som skal gjennomføre intervjuene har ansvar for å tilby en intervjusituasjon og bruke intervjueteknikker som tar hensyn til utfordringene personer med AS har i mellommenneskelig kommunikasjon og forståelse. Alle intervjuer må bygge på informert samtykke, og datainnsamling må være godkjent av NSD og REK. Semistrukturerte intervjuer med foresatte til unge med AS og representanter fra Autismeforeningen, vil gi fylde og variasjon i brukerstemmene. Fokusgruppeintervjuer kan være aktuelt for å få forståelsen av samstemthet eller ulike oppfatninger og erfaringer. Kunnskapsoppbyggingen om hva som er viktig og riktig slik de med AS ser det, skjer gjennom en fenomenologisk tilnærming og et forstående perspektiv.

Tilrettelegging for å få flere med AS i arbeid har en viktig etisk dimensjon: Det er en hårfin balansegang mellom på den ene siden å tilpasse omgivelsene til personen med AS og det å «tilpasse» personen med AS til omgivelsene. Dette er Spesialistbedriften bevisst på, ved å fokusere på både mestringsstrategier og tilrettelegging samtidig, der mestringsstrategier handler om å tilpasse personen til omgivelsene ved å bygge på de styrkene personen har, mens tilrettelegging handler om å tilpasse omgivelsene til personen. Når opplever brukerne tilretteleggingen som god? Når fremtvinges en arbeidssituasjon som oppleves som vanskelig eller uheldig? Gjennom samtaler med personer med AS ønsker vi å studere denne etiske grensegangen, og hvordan man kan finne en balanse mellom positivt press og tilpasning for inngang til og stabilitet i arbeidslivet, og negativt press som fostrer opplevelse av nederlag og ikke mestre arbeidslivet. Vi ønsker å kombinere kvalitative intervju med innsamling av kvantifiserbare mål på livskvalitet, dvs. med validerte spørreskjemaer tilpasset målgruppen både ved start og ved avslutning av prosjektet, samt på langsikt. Arbeidspakken vil bidra til innsamling av registerdata som skal inngå i AP4.

**Overordnet forskningsspørsmål som skal besvares i AP2:** Hvilken tilrettelegging og hvilke oppfølgingsløp oppleves som fremmede av personer med AS for deres inngang til og stabilitet i arbeidslivet? Hvordan oppleves fokuset på mestring? Hvilke endringer opplever brukerne ville ført til økt inkludering i arbeidslivet?

**Leveranser i AP2:** Hva er viktig for meg? – en beskrivelse av ulike tilretteleggingsbehov, den vanskelige balansegangen mellom tilrettelegging og uhensiktsmessig arbeidspress og opplevelsen av hvordan tilrettelegging oppleves av brukerne.

### **AP3 – Tilretteleggerne**

AP3 ser nærmere på tilretteleggerne; Spesialistbedriften, NAV, skole og andre deler av det offentlige virkemiddelapparatet. Målet er å studere hvordan de arbeider og samhandler om tilrettelegging for personer med AS sin inngang til og stabilitet i arbeidslivet. Vi vil studere hvilke tiltak og arbeidsmetodikk de bruker, bakgrunn for utvelgelse av tiltak og individuell oppfølging og hvordan det samarbeides på tvers. AP3 tar også for seg tilretteleggingen hos arbeidsgivere i privat og offentlig sektor, og hvordan de opplever samarbeidet med Spesialistbedriften og andre aktører.

I AP3 vil vi først intervju nøkkelinformanter fra hver organisasjon for å få fram terminologi og problemstillinger som er gyldige og relevante innen de respektive felt. Deler av dette arbeidet er påbegynt gjennom samtaler i forprosjektet. Blant nøkkelinformantene er mentorene i Spesialistbedriften i en helt sentral posisjon, og vi vil gjennomføre flere strukturerte dybdeintervjuer med dem for å få kunnskap om hvordan de arbeider med dimensjonene rekruttering, kartlegging, jobbmatching og oppfølging. Spesialistbedriftens egeninnsats i prosjektet vil hovedsakelig skje i AP3 ved at de fortløpende samler inn og systematisk dokumenterer relevant informasjon om kandidatene, prosedyrer og resultater i egen virksomhet. AP3 vil avgjøre om det blir behov for å samle inn ytterligere informasjon fra en eller flere av partene i triangelet beskrevet i figur 1 ved hjelp av en elektronisk spørreskjemaundersøkelse. I den grad antallet deltakere (personer med AS, potensielle og aktuelle arbeidsgivere) blir stort nok, vil det være aktuelt å gjøre enkle, kvantitative analyser av aktiviteter og aktører. NAV sitter på en stor og vesentlig kunnskapskilde om egne tiltak og virkemidler, samt lang erfaring med tilrettelegging og oppfølging av målgruppen. Gjennom samarbeidet i prosjektet vil relevant informasjon innhentes fra dem. Kontaktflatene og samspillet mellom de ulike tilretteleggerne vil spille en viktig rolle i utviklingen av en tilpasset, men helhetlig modell for økt inkludering i arbeidslivet. Samhandlingen mellom skole, Spesialistbedriften, NAV, helsetjenesten og andre aktører i virkemiddelapparatet er sentralt i denne arbeidspakken.

**Forskningsspørsmål som skal besvares i AP3:** Hvilke virkemidler for mestring, tilrettelegging og oppfølgingsløp fremmer personer med AS sin inngang til og stabilitet i arbeidslivet? Finnes det generaliserbare egenskaper i tilretteleggings- og oppfølgings tiltak? Hvilke modeller for tilrettelegging og oppfølging kan utvikles på grunnlag av denne kunnskapen?

**Leveranser i AP3:** En kunnskapsbasert verktøykasse for arbeid med mestring og tilrettelegging for personer med AS. Verktøykassen skal beskrive kartleggingsmetodikk og etterstrebe å beskrive et stort mangfold av tilretteleggingsbehov og muligheter sammenfattet i en eller flere modeller. Den skal også ta for seg mentorrollen, og basert på kunnskap fra AP2, si noe om hvordan og hvilke egenskaper som er generisk fordelaktige hos mentorer. AP3 skal også beskrive erfaringer med og vurdere virksomheten av modeller for samspill om tilrettelegging mellom flere aktører.

Overføringsverdi av kompetanse nasjonalt og internasjonalt skal vektlegges i AP3 og en operasjonaliserbar modell for etablering av sosialt entreprenørskap tilsvarende Spesialistbedriften skal utvikles. Ikke minst skal AP3 presentere funn fra hva Spesialistbedriften har oppnådd med målgruppen siden oppstart.

#### **AP4 – Velferdseffekter og verdiskapingspotensial av tilrettelegging for personer med AS**

Et hovedmål i prosjektet er å analysere i hvilken grad ulike virkemidler (tilrettelegging for at personer med AS skal bli en del av arbeidsstyrken) fungerer. Til å operasjonalisere dette målet ønsker vi å benytte den metodikk som er lagt til grunn for samfunnsøkonomiske nytte-kostnadsanalyser (jfr. Hagen-utvalget, NOU 2012:16). Dette er et velutviklet analyseverktøy som blant annet Finansdepartementet bruker som en del av beslutningsgrunnlaget når store offentlige prosjekter evalueres. En slik tilnærming vil innebære at hovedfokuset er rettet mot de realøkonomiske gevinstene og kostnadene som kan knyttes til gitte virkemidler. Vi ønsker her å presisere at med "realøkonomisk effekt" menes, både lett målbare effekter, så vel som ulike former for ikke-prissatte effekter (verdier av forbedre helse, livskvalitet etc.).

Den samfunnsøkonomiske analysen vil gjennomføres som en stegvis prosess, bestående av ulike arbeidsfaser. I flere av disse fasene vil det være tett interaksjon mellom denne arbeidspakken og de tre øvrige:

**Første fase** utgjør selve problembeskrivelsen, herunder identifisering og beskrivelse av ulike relevante tiltak. En viktig del av denne fasen er å utarbeide et nullalternativ, som beskriver dagens situasjon, samt forventninger til videre utvikling, om det ikke blir iverksatt tiltak. Nullalternativet vil brukes som en "benchmark" for å identifisere og beskrive virkninger av ulike tiltak. Arbeidet med problembeskrivelsen og utarbeiding av et nullalternativ vil være sterkt knyttet opp til det arbeidet som er definert i AP1 (innsamling av kunnskapsgrunnlaget).

**Andre fase** består i å identifisere, tallfeste og verdsette alle relevante virkninger. Dette vil være virkninger som berører dem som virkemidlene skal rettes mot, de ulike aktørene som er involvert med tilrettelegging (skole, helsevesen, Spesialistbedriften, NAV, og aktuelle arbeidsgivere) så vel som virkninger for samfunnet for øvrig (effekter på verdiskapning, skatteeffekter, etc.). Dette arbeidet vil være tett forankret til AP2 og AP3 (studier av brukerne og tilretteleggerne). Materialet som fremkommer fra disse to arbeidspakkene vil være viktig input i analysen knyttet til virkninger og effekter.

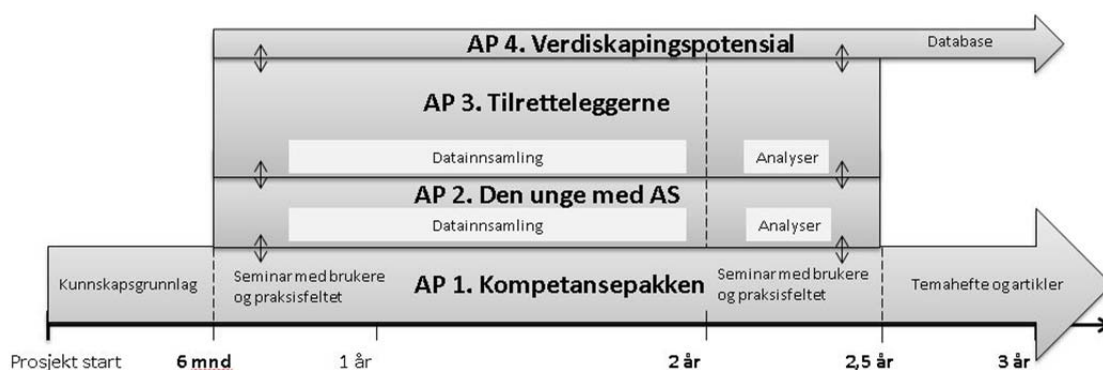
Basert på de vurderinger som ligger til grunn i de to punktene over vil de videre arbeidsfasene bestå i å vurdere samfunnsøkonomisk lønnsomhet, gjennomføre usikkerhetsanalyser, beskrive eventuelle fordelingsvirkninger og deretter å gi en samlet vurdering av det aktuelle tiltaket.

Den største metodiske utfordringen vil være knyttet til de typer virkninger der det ikke finnes noen markeds mekanisme som genererer priser og kvantum, som for eksempel effekter som berører livskvalitet og endringer i psykisk helsetilstand. I faglitteraturen finnes det to hovedtilnærminger som ofte benyttes for å måle betalingsvilligheten for goder som ikke omsettes i markeder. Den ene tilnærmingen, indirekte metoder, baseres på individers faktiske atferd i andre markeder som er nært beslektet. Den andre tilnærmingen, ofte kalt direkte metoder, er basert på å spørre individer hvor mye de er villige til å betale (For en nærmere beskrivelse av disse metodene, se, NOU 1997: 27, Freeman, 1993, Perman m.fl., 2003, eller Pearce m.fl., 2006). Dette prosjektet vil i hovedsak benytte seg av det arbeidet som

gjennomføres i AP1-AP3, der intervjuer og case-studier med brukere og tilretteleggere er sentrale informasjonskilder. En annet relatert metodisk spørsmål er knyttet til "hvor grensen går med hensyn til å sette monetære verdier på effekter som ikke omsettes i noe marked. Innenfor monetær verdsetting av miljø-, helse og naturgoder til bruk i samfunnsøkonomiske nytte-kostnadsanalyser er dette et omfattende og omstridt tema innen fagområdet (jfr. Hanley og Barbier, 2009), og det er mange eksempler på ulike anvendelser i praksis. I dette prosjektet vil vi følge de retningslinjer som brukes i Norge i forbindelse med kvalitetssikringssystemet av store offentlige investeringer (se Bull-Berg m.fl., 2014). Analyser av potensielle effekter som følge av virkemiddel bruk vil basere seg på data som er fremkommet fra de andre arbeidspakkene. Samtidig vil det være ønskelig å benytte registerdata for å finne måleindikatorer på effekter. De empiriske metodeproblemene knyttet til evaluering av virkemidler er imidlertid ikke noe som kan løses en gang for alle forut for analysene, men vil være en viktig integrert del av selve evalueringen. De meste brukte metodene for estimering av effekter av politiske tiltak involverer en eller annen form for matching (typisk propensity score matching), i kombinasjon med estimering av en økonometrisk modell. I den grad datasettet som etableres tillater det ønsker vi å bruke slike økonometriske modeller til å analysere effekter.

**Leveranser i AP4:** Analyser som dokumenterer nytteeffekter og kostnader knyttet til det virkemiddelet som Spesialistbedriften representerer i forhold til personer med AS. Det vil også bli bygget opp en unik database som vil kunne danne utgangspunkt for analyser av langtidseffekter knyttet til oppfølging av personer med AS sin deltakelse i arbeidslivet.

Figur 2 viser oppbygningen av arbeidspakkene i forhold til hverandre, samt tidsramme og milepæler for hver av arbeidspakkene. Arbeidspakke 1 er fundamentet i prosjektet og vil pågå parallelt under hele prosjektperioden, mens de andre arbeidspakkene bygger på denne og gir kunnskapstilfang til denne. Arbeidspakkene skal underveis i prosjektet bygge på kunnskap fra hverandre og dynamisk tilpasse seg ettersom ny kompetanse fremskaffes. FoU-aktivitetene legger slik til rette for forskningsdrevet innovasjon etter praksisfeltets behov og premisser.



Figur 2. Tidsplan og milepæler i arbeidspakkene.

### 3.4 ORGANISERING OG SAMARBEID

Prosjektet er planlagt som et samarbeidsprosjekt mellom FoU-miljøene Møreforskning Molde AS (MFM), Høgskolen i Molde (HiM) og Nasjonalt kompetansesenter for nevrouviklingsforstyrrelser

og hypersomnier, Oslo universitetssykehus, og praksisfeltet med Spesialistbedriften AS, NAV, Møre og Romsdal fylkeskommune, Helse Møre og Romsdal HF og fylkeslaget i Autismeforeningen. Samarbeidskonstellasjonen er satt sammen for å skape en solid faglig bredde og tyngde. Inkludering av personer med AS i arbeidslivet krever et komplekst oppfølgingsløp med mange aktører og praksisfeltet er derfor representert med personer som arbeider med tilretteleggingstiltak i skole og utdanning, arbeidsrettede tjenester og tiltak, helsetjenester og brukerorganisasjoner i tillegg til Spesialistbedriften. Sammensetningen skal sikre at prosjektet fremskaffer forskningsbasert kunnskap og kompetanse med god relevans for praksisfeltet gjennom tett samarbeid, og sikre høy metodisk kvalitet på forskningsaktivitetene. Gjensidig og likeverdig utveksling av informasjon og kompetanse er en forutsetning for deltakelse i prosjektet.

Prosjektet organiseres med prosjektgruppe, styringsgruppe og referansegruppe. Prosjektet ledes av dr.polit. Kari Bachmann, forskningsleder Helse og utdanning, MFM. Prosjektgruppen består for øvrig av; Helge Bremnes, forskningsleder Næringsøkonomi, MFM, cand.polit. Gøril Groven, MFM, Høgskolelektor Helene Hoemsnes, HiM, PhD Guri K. Skrove, MFM, Merete Mostue, daglig leder Spesialistbedriften AS, Psykolog Eva Eidset, Helse Møre og Romsdal HF, og Per Atle Sjøstad, markedskoordinator NAV Møre og Romsdal. Prosjektgruppen skal planlegge og utføre FoU-aktivitetene, samt ha dialog med praksisfeltet for å ivareta deres grep om problemstillingene og skape eierskap til prosjektet. Styringsgruppen skal fasilitere godt samarbeid mellom forskningsmiljøene og praksisfeltet, delta på møter og seminar, samt ivareta et overordnet blikk på prosjektet. De har deltatt i prosjektutviklingen og vil være drøftingspart gjennom datainnsamling og formidling. Styringsgruppen består av; prosjektleder Kari E. Bachmann, Merete Mostue, daglig leder Spesialistbedriften AS, Arne Bjørdal, tidligere leder Utdanningsprosjektet i Spesialistbedriften AS, seniorrådgiver Kjell Ove Røe, NAV Møre og Romsdal, Roger Rishaug, Autismeforeningen Møre og Romsdal, og Psykologspesialist Olaf Holm, Helse Møre og Romsdal HF. Referansegruppen vil bidra i faglige drøftinger knyttet til metodiske valg og avveininger og i samarbeid om vitenskapelig publisering. Referansegruppen består av; PhD, Michael B. Lensing, Nasjonalt kompetansesenter for nevroutviklingsforstyrrelser og hypersomnier, Oslo Universitetssykehus, Assisterende fylkesutdanningsjef Rune Opstad, Møre og Romsdal fylkeskommune og Ellen Ekevik, Spiss. PhD Francis Steen ved Brain Research Institute, UCLA, USA har uttrykt ønske om faglig bidrag i prosjektet, og vi vil inkludere ham i faglige drøftinger og publiseringsarbeid. Brukerne, personer med AS, involveres gjennom individuelle samtaler i alle ledd av prosjektet.

### **3.5 FORSKNINGSPROSJEKTETS BETYDNING FOR REGIONAL OG NASJONAL KOMPETANSE**

Ettersom Asperger syndrom kom som selvstendig diagnose først i 1993, er kunnskap knyttet til denne målgruppen fremdeles under stor utvikling. Det er gjort lite forskning- og utviklingsarbeid knyttet til integrering i arbeidslivet av personer med AS i Norge, og internasjonal sammenheng. Det er derfor vanskelig å vite hvordan arbeid med mestring, tilrettelegging og oppfølging kan gjøres på best mulig måte, og hvordan man kan sikre god effekt av tiltak for flere. Kunnskapen som bygges opp i prosjektet vil påvirke endelig utforming av Spesialistbedriftens tjenester, eksempelvis modell for hvordan mentorrollen bør utformes, hvordan personer med AS kan rekrutteres, kartlegges, ansettes og følges opp, samt hvordan man kan få til et godt samarbeid med kunder, andre tjenesteytere og arbeidsgivere i regionen. Prosjektet har som mål å levere kunnskapen i en anvendelig form for praksisfeltet og brukerne. Andre tjenesteytere som NAV

ønsker dokumentasjon om virksomt arbeid rettet mot denne gruppen, og som kan gi overførbar kunnskap; Hva er virksomt, hvordan jobbe for å forbedre sysselsettingen og redusere behovet for uføretrygd i denne og andre grupper med nedsatt arbeidsevne.

Spesialistbedriftens ambisjon om å drive sosialt entreprenørskap representerer en mulighet til å drive forskningsdrevet innovasjon gjennom det brede samarbeidet mellom virksomheter i praksisfeltet og empiri som Møreforskning Molde samler inn og analyserer. Kompetansepakken skal være relevant og nye modeller for samarbeid, tilrettelegging og oppfølging skal prøves ut og analyseres i prosjektet. Resultatene vil ha betydning for arbeid rettet mot målgruppen regionalt og nasjonalt, og formidles internasjonalt.

### **3.6 FORMIDLING OG KOMMUNIKASJON AV PROSJEKTRESULTATER**

Hensikten med å gjennomføre et langvarig forskningsprosjekt er å innhente forskningsbasert kunnskap for kompetanseheving, utvikling og fornying av praksis både regionalt og nasjonalt. Tilrettelegging av kunnskap til kompetansehevende formål vektlegges derfor i prosjektet, sammen med vitenskapelig publisering. Målet for vitenskapelig publisering i et fullskala forskningsprosjekt over 3-4 år er totalt inntil 6 vitenskapelige artikler; hvorav 3 i internasjonale og 3 i nasjonale tidsskrift. Kunnskap fra prosjektet skal brukes til å utvikle et temahefte: Mestring, tilrettelegging og oppfølging for personer med AS i arbeidslivet. Målgruppen for heftet er foresatte med barn med AS, NAV, arbeidsmarkedsbedrifter, skole, utdanningsinstitusjoner, arbeidsgivere og bedrifter som arbeider med målgruppen. Underveis i prosjektet vil det avholdes 2 seminar med praksisfeltet og brukere hvor resultater presenteres og diskuteres for å spisse formidlingen ut mot praksisfeltet, og justere retningen på forskningsprosjektet. Resultater vil presenteres på relevante nasjonale og internasjonale samlinger, fagdager og konferanser. Foreløpige resultater og nyheter om prosjektet vil publiseres på Møreforskning og Spesialistbedriftens hjemmesider kontinuerlig.

### **3.7 ETISKE HENSYN**

Arbeidet med tilrettelegging og inkludering av personer med AS i arbeidslivet, og forskning på dette, reiser en rekke etiske problemstillinger. Ett par momenter vi ønsker å trekke frem her er utvelgelsen av hvem som tas inn i Spesialistbedriften, hvor langt tilretteleggingen kan, og bør, strekkes for å få målgruppen inn i stabilt arbeidsliv og etiske utfordringer knyttet til data-innsamlingen i prosjektet, som faren for misforståelser i samtalsituasjoner og for å utsette målgruppen for ubehagelige situasjoner. De førstnevnte problemstillingene blir en del av det et langvarig forskningsprosjekt bør gi svar på, mens utfordringene knyttet til selve forskningsprosjektet kan forebygges blant annet gjennom tett samarbeid med mentor og foresatte. Forskningsmetodene som planlegges vil ikke representere noen form for risiko. Det innhentes skriftlig samtykke og alle deltakere informeres muntlig og skriftlig om frivillig deltakelse og rett til å trekke seg fra prosjektet uten begrunnelse. Alt datamateriale som samles inn vil behandles og lagres anonymt på en forsvarlig og sikker måte. Prosjektleder vil føre en kodeliste for kobling av data under prosjektperioden. Etter prosjektslutt slettes kodelisten og data anonymiseres. Prosjektet gjennomføres i tråd med Datatilsynet og NSDs retningslinjer for personvern slik at forskningsetiske hensyn ivaretas. Publisering skjer i tråd med "Vancouver" reglene. Før prosjektet iverksettes vil nødvendige godkjenninger fra REK og personvernombudet innhentes.

---

## 4 KORT OPPSUMMERT

---

I dette prosjektet har vi samlet noe av den svært avgrensede forskningen om personer med AS sin inngang til og deltakelse i arbeidslivet, og litt om hvilke konsekvenser deltakelse i arbeidslivet har for målgruppen og for samfunnet for øvrig. På bakgrunn av dette, møter og korrespondanse med Spesialistbedriften og de andre samarbeidspartene som er etablert i prosjektet har vi utviklet en prosjektbeskrivelse på et langsiktig forskningsprosjekt med formål å studere, dokumentere og videreformidle hvordan arbeid med mestrings, tilretteleggings og oppfølgingsløp kan fremme unge personer med AS sin inngang til og stabilitet i arbeidslivet.

VRI forprosjektet og prosjektbeskrivelsen dannet grunnlaget for en søknad til Norges Forskingsråd høsten 2015 innen programmet Forskning om velferd, arbeidsliv og migrasjon. Dessverre nådde ikke søknaden opp, og det planlegges nye søknader til blant annet Regionale Forskingsfond, NAV og Extrastiftelsen i løpet av 2016 for videreføring av prosjektet.

---

## 5 REFERANSER

---

Arikawa, M., Goto, H., Mineno, K. (2013). Job support by occupational therapists for people with developmental disabilities: two case studies. *Work*, 45(2):245-51. doi: 10.3233/WOR-131590.

Baldwin S., Costley D., Warren A. (2014). Employment activities and experiences of adults with high-functioning autism and Asperger's Disorder. *J Autism Dev Disord*, 44(10):2440-9. doi: 10.1007/s10803-014-2112-z

Benz, M.R., Lindstrom, L., Yovanoff, P. (2000). Improving Graduation and Employment Outcomes of Students with Disabilities: Predictive Factors and Student Perspectives. *Exceptional Children*, 66, 509-529.

Billstedt, E., Gillberg, I.C., Gillberg, C. (2005). Autism after adolescence: population-based 13- to 22-year follow-up study of 120 individuals with autism diagnosed in childhood. *J Autism Dev Disord*, 35(3):351-60.

Bonete S., Calero M.D., Fernández-Parra A. (2015). Group training in interpersonal problem-solving skills for workplace adaptation of adolescents and adults with Asperger syndrome: a preliminary study. *Autism*, 19(4):409-20. doi: 10.1177/1362361314522354

Bull-Berg, H., Volden, G.H. og Tyholt Grindvoll, I.L. (2014). Ikke-prissatte virkninger i samfunnsøkonomisk analyse: Praksis og erfaringer i statlige investeringsprosjekter. *Concept rapport* Nr. 38.

Burke, R.V., Andersen, M.N., Bowen, S.L., Howard, M.R., Allen, K.D. (2010). Evaluation of two instruction methods to increase employment options for young adults with autism spectrum disorders. *Res Dev Disabil*, 31(6):1223-33. doi: 10.1016/j.ridd.2010.07.023.

Engström, I., Ekström, L., Emilsson, B. (2003). Psychosocial functioning in a group of Swedish adults with Asperger syndrome or high-functioning autism. *Autism*, 7(1):99-110.

Freeman, M. A. III (1993). *The Benefits of Environmental Improvement: Theory and Practice. Resources for the Future*

Griffith, G.M., Totsika, V., Nash, S., Hastings, R.P. (2012). 'I just don't fit anywhere': support experiences and future support needs of individuals with Asperger syndrome in middle adulthood. *Autism*, 16(5):532-46. doi: 10.1177/1362361311405223.

Hanley, N. og E. B. Barbier (2009). *Pricing nature: cost-benefit analysis and environmental policy*. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK

Hendricks, D. (2010). Employment and adults with autism spectrum disorders: Challenges and strategies for success. *Journal of Vocational Rehabilitation* (32):125-134



Hillier, A., Campbell, H., Mastriani, K., Vreeburg, M.I., Kool-Tucker, A.K., Cherry, L., Beversdorf, D.Q. (2007). Two-Year Evaluation of a Vocational Support Program for Adults on the Autism Spectrum. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 30:1, 35-47

Isaksen, J., Diseth, T.H., Schjølberg, S. & Skjeldal, O.H. (2012). Observed prevalence of autism spectrum disorders in two Norwegian counties. *European Journal of Paediatric Neurology*, doi:10.1016/j.ejpn.2012.01.014.

Janzon, A. (2013). "...men han forstår meg bare ikke, og jeg forstår ikke ham, og da blir det jo slik...": En kvalitativ studie om personer med Asperger syndroms erfaringer fra attføringsprosessen i NAV. Masteroppgave ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Lastet ned fra: <https://oda.hio.no/jspui/handle/10642/1883>

Jørgensen, C.H. (2009). National strategi for autismeområdet i Storbritanien: Hvis du alltid har drømt om at fortælle regeringen, hvordan du forbedrer livskvaliteten for voksne med autismespektrumforstyrrelser, så har du chansen nu! *Autismebladet* (3):4-12.

Kaland, N. (2014).

Katz, N., Dejak, I., Gal, E. (2015). Work performance evaluation and QoL of adults with High Functioning Autism Spectrum Disorders. *Work*, 51(4):887-92. doi: 10.3233/WOR-152001

Krieger B., Kinébanian A., Prodinger B., og Heigl F. (2012). Becoming a member of the work force: perceptions of adults with Asperger Syndrome. *Work* 43(2):141-57.

Lai, MC., Baron-Cohen, S. (2015). Identifying the lost generation of adults with autism spectrum conditions. *Lancet Psychiatry* (11):1013-27. doi: 10.1016/S2215-0366(15)00277-1.

Mai, K.U. (2013). *Diagnose – til begjær eller besvær? En kvalitativ studie om opplevelse av mestring og livskvalitet etter diagnostisering med Asperger syndrom i voksen alder*. Masteroppgave, Helse- og sosialfag, mestring og myndiggjøring, Høgskulen i Volda.

Martinsen, H., Nærland, T., Steindal, K. og von Tetzchner, S. (2006). *Barn og ungdommer med Asperger-syndrom*. I: Prinsipper for undervisning og tilrettelegging av skoletilbudet. Gyldendal akademisk, Oslo.

NAV (2010). *Arbeidssøkere med Asperger syndrom. Veiledningshefte for arbeidssøkers støttespillere i NAV*. En veileder for saksbehandlere ved lokale NAV-kontor, tilretteleggere og andre samarbeidsparter i møte med arbeidssøkere med Asperger syndrom, autismespekterforstyrrelser og lignende sosiale og organisatoriske vansker. Utgitt av NAV i samarbeid med Nasjonal kompetanseenhet for autisme, Oslo universitetssykehus. Lastet ned fra: <https://www.nav.no/no/Person/Hjelpemidler/Hva+har+du+vansker+med/kognisjon>

NOU 2015:1 (2015). Produktivitet – grunnlag for vekst og velferd. Produktivitetskomisjonens første rapport.

NOU 2012:16 (2012). Samfunnsøkonomiske analyser.

Pearce, D., G. Atkinson, S. Mourato (2006). Cost-Benefit Analysis and the Environment. Recent Developments. OECD 2006.

Parner, E.T., Thorsen, P., Dixon, G., deKlerk, N., Leonard, H., Hassar, N., Bourke, J., Bower, C., & Glasson, E.J. (2011). A comparison of autism prevalence trends in Denmark and Western Australia. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41, 1601-1608.

Perman, R., Y. Ma, M. Common, D. Maddison og J. Mcgilvray (2003). Natural Resource and Environmental Economics (3rd Edition). Addison Wesley

Robertson, S.M. (2010). Neurodiversity, Quality of Life, and Autistic Adults: Shifting Research and Professional Focuses onto Real-Life Challenges. *Disability Studies Quarterly*, Vol 30:1.

Steindal, K., Fossum, B., Olausen, H.U. og Bergersen, B. (2010). Arbeidssøkere med Asperger syndrom. Metodeutvikling og kompetanseheving i NAV. Et samarbeidsprosjekt mellom NAV og Nasjonal kompetansenhet for autisme. Prosjektrapport: NAV. Lastet ned fra: [http://www.autismeenheten.no/index.php/cat\\_view/28-publikasjoner-fra-autismeenheten-autismenettverket-og-autismeprogrammet/53-prosjektpublikasjoner/51-arbeidssokere-med-asperger-syndrom](http://www.autismeenheten.no/index.php/cat_view/28-publikasjoner-fra-autismeenheten-autismenettverket-og-autismeprogrammet/53-prosjektpublikasjoner/51-arbeidssokere-med-asperger-syndrom)

Surén, P., Bakken, I.J., Aase, H., Chin, R., Gunnes, N., Lie, K.K., Magnus, P., Reichborn-Kjennerud, T., Schjølberg, S., Øyen, A.-S. & Stoltenberg, C. (2012). Autism Spectrum Disorder, ADHD, Epilepsy, and Cerebral Palsy in Norwegian Children. *Pediatrics*, 130, e 152-158.

Tavernor, L., Barron, E., Rodgers, J., McConachie, H. (2013). Finding out what matters: validity of quality of life measurement in young people with ASD. *Child Care Health Dev*, 39:4:592-601.

van Heijst, B.F., Geurts, H.M. (2015). Quality of life in autism across the lifespan: a meta-analysis. *Autism* (2):158-67. doi: 10.1177/1362361313517053

**Nettsider:**

Statped (2012). MOLAS: Modell for læring til arbeidslivet for personer med Asperger syndrom, sluttrapport. Lastet ned fra: <http://www.statped.no/Laringsressurs/Fag/Sammensatte-larevansker/Personer-med-Asperger-syndrom-arbeidsliv-MOLAS/>

Specialisterne (2015). Specialisterne i Danmark. Lastet ned fra: <http://dk.specialisterne.com/>

Unicus AS (2016). Lastet ned fra: <http://unicus.no/>

# PUBLIKASJONER AV FORSKERE TILKNYTTET HØGSKOLEN I MOLDE OG MØREFORSKING MOLDE AS

[www.himolde.no](http://www.himolde.no) – [www.moreforsk.no](http://www.moreforsk.no)

**2014 - 2016**

Publikasjoner utgitt av høgskolen og Møreforskning kan kjøpes/lånes fra  
Høgskolen i Molde, biblioteket, Postboks 2110, 6402 MOLDE.  
Tlf.: 71 21 41 61, epost: [biblioteket@himolde.no](mailto:biblioteket@himolde.no)

## Egen rapportserie

Svendsen, Hilde; Zhang, Wei, Rekdal, Jens og Bråthen, Svein (2016): *Ny ferjeforbindelse mellom Aure og Hitra. Oppdaterte trafikk tall og samfunnsøkonomi 2015*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1602. Møreforskning Molde AS. 37 s. Pris: 50,-

Rye, Mette (2016): *Beregning av kostnadsøkning i sone 1a og 4a i ny ordning for differensiert arbeidsgiveravgift*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1601. Møreforskning Molde AS. 21 s. Pris: 50,-

Svendsen, Hilde Johanne og Müller, Falko (2015): *Forvaltningsrevisjon av ferjeanboda i Møre og Romsdal*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1519. Møreforskning Molde AS. 63 s. Pris: 100,-

Julnes, Signe Gunn; Grønvik, Cecilie Katrine Utheim og Eines, Trude Fløystad (2015): *Implementering av Nasjonalt Kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning i et nytt veilednings- og vurderingsdokument i praksis for sykepeleierstudenter*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1518. Møreforskning Molde AS. 28 s. Pris: 50,-

Bergem, Bjørn G.; Bremnes, Helge og Hervik, Arild (2015): *Resultatmåling av brukerstyrt forskning 2013*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1517. Molde: Møreforskning Molde AS. 77 s. Pris: 100,-

Bachmann, Kari; Bergem, Bjørn G. og Hervik, Arild (2015): *Grunnskoleopplæring til barn og unge som bor i asylmottak og omsorgssentre. En undersøkelse av tilskuddsordningen til grunnskoleopplæring til barn og unge som bor i asylmottak og omsorgssentre*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1516. Molde: Møreforskning Molde AS. 46 s. Pris: 50,-

Müller, Falko; Bråthen, Svein and Svendsen, Hilde J. (2015): *The Arctic Circle Airport – A Comparative Study*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1515. Molde: Møreforskning Molde AS. 46 s. Pris: 50,-

Hauge, Kari Westad; Maasø; Anne Grete; Barstad, Johan; Elde, Hanne Svejstrup; Karlsholm, Guro; Stamnes, Astrid; Skjong, Gerd; Skår, Janne-Rita og Thingnes, Elin Rødahl (2015): *Kvalitet og kompetanse i praksis-veiledning av studenter i helse- og sosialfag i spesialisthelsetjenesten*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1514. Molde: Møreforskning Molde AS. 116 s. Pris: 150,-

Bachmann, Kari; Skrove, Guri K. og Groven, Gøril (2015): *Evaluering av "Den gode skoleeier". Kommuners arbeid med skoleeierrollen og erfaringer med skoleeierprogrammet*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1513. Molde: Møreforskning Molde AS. 61 s. Pris: 100,-

Groven, Gøril; Skrove, Guri K. og Bachmann, Kari (2015): *Fremtidens eldreomsorg. Kunnskapsgrunnlag tilknyttet bygging av nytt omsorgssenter i Aukra kommune* Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1512. Molde: Møreforskning Molde AS. 55 s. Pris: 100,-

Rekdal, Jens; Hamre, Tom N. og Zhang, Wei (2015): *Etablering av modeller for tilbringertrafikk til flyplasser*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1511. Molde: Møreforskning Molde AS. 76 s. Pris: 100,-

Svendsen, Hilde Johanne og Bråthen, Svein (2015): *Samfunnsøkonomisk analyse av endret lufthavnstruktur i Midt- og Nord-Norge* Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1510. Molde: Møreforskning Molde AS. 36 s. Pris: 50,-

Bråthen, Svein; Thune-Larsen, Harald; Oppen, Johan; Svendsen, Hilde Johanne.; Bremnes, Helge; Eriksen, Knut S.; Bergem, Bjørn G. og Heen, Knut P.: *Forslag til anbudsopplegg for regionale flyruter i Nord-Norge*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1509 2. utgave. Molde: Møreforskning Molde AS. 147 s. Pris: 150,-

Bråthen, Svein; Thune-Larsen, Harald; Oppen, Johan; Svendsen, Hilde Johanne.; Bremnes, Helge; Eriksen, Knut S.; Bergem, Bjørn G. og Heen, Knut P.: *Forslag til anbudsopplegg for regionale flyruter i Nord-Norge*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1509. Molde: Møreforskning Molde AS. 147 s. Pris: 150,-

Oterhals, Oddmund og Kvadsheim, Nina Pereira (2015): *Sjøportalen. Delrapport 1: Behovsavklaring – gevinstpotensialer*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1508. Molde: Møreforskning Molde AS. 28 s. Pris: 50,-

Rye, Mette (2015): *Merkostnad i privat sektor i sone 1a og 4a etter omlegging av differensiert arbeidsgiveravgift*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1507. Molde: Møreforskning Molde AS. 22 s. Pris: 50,-

Skrove, Guri K.; Groven, Gøril og Bachmann, Kari (2015): *Sammen om rehabilitering i nærmiljøet. Sluttevaluering av "Livsnær livshjelp" – et samhandlingsprosjekt om rehabiliteringsbrukere i Aure*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1506. Molde: Møreforskning Molde AS. 33 s. Pris: 50,-

Skrove, Guri K.; Oterhals, Geir; Groven, Gøril og Bachmann, Kari (2015): *"Sulten og tørst, men Stikk UT! først" En brukerundersøkelse av turkassetrimmen Stikk UT!* Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1505. Molde: Møreforskning Molde AS. 40 s. Pris: 50,-

Svendsen, Hilde Johanne; Bråthen, Svein og Tveter, Eivind (2015): *Samfunnsøkonomisk analyse av endret lufthavnstruktur i Sør-Norge*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1504. Molde: Møreforskning Molde AS 34 s. Pris: 50,-

Tveter, Eivind; Bråthen, Svein; Eriksen, Knut Sandberg; Svendsen, Hilde Johanne og Thune-Larsen, Harald (2015): *Samfunnsøkonomisk analyse av lufthavnkapasiteten i Oslofjordområdet*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1503. Molde: Møreforskning Molde AS. 47 s. Pris: 50,-

Kaurstad, Guri; Bachmann, Kari; Bremnes, Helge og Groven, Gøril (2015): *KS FoU-prosjekt nr. 134033. Trygg oppvekst – helhetlig organisering av tjenester for barn og unge*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1502. Molde: Møreforskning Molde AS. 107 s. Pris: 150,-

Kristoffersen, Steinar og Mennink, Marcel (2015): *Mulighetsanalyser for jaktturisme i Gjemnes*. Møreforskning Molde AS nr. 1501. Molde: Rapport / Møreforskning Molde AS. 45 s. Pris: 50,-

Kaurstad, Guri; Oterhals, Geir; Hoemsnes, Helene, Ulvund, Ingeborg og Bachmann, Kari (2014): *Deltakelse i organiserte fritidstilbud. Spesiell vekt på barn og unge med innvandrereforeldre*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1417. Molde: Møreforskning Molde AS. 92 s.

Rekdal, Jens; Hamre, Tom N.; Løkketangen, Arne; Zhang, Wei og Larsen Odd I.(2014): *Inkludering av innfartsparkering i TraMod\_By: TraMod\_IP*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1416. Molde: Møreforskning Molde AS 125 s. Pris: 150,-

Kristoffersen, Steinar (2014): *Remontowa Launch and Recovery System (LARS) Minus 40*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1415. Molde: Møreforskning Molde AS. 39 s. KONFIDENSIELL

Shlopak, Mikhail; Bråthen, Svein; Svendsen, Hilde Johanne og Oterhals, Oddmund (2014): *Grønn Fjord. Bind II. Beregning av klimagassutslipp i Geiranger*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1413. Molde: Møreforskning Molde AS. 53 s. Pris: 100,-

Svendsen, Hilde Johanne; Bråthen, Svein og Oterhals, Oddmund (2014): *Grønn Fjord. Bind I. Analyse av metningspunkt for trafikk i Geiranger*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1412. Molde: Møreforskning Molde AS. 27 s. Pris: 50,-

Heen, Knut Peder (2014): *Kontraksstrategier for local leverandørindustri*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1411. Molde: Møreforskning Molde AS. 31 s. Pris: 50,-

Bråthen, Svein; Tvetter, Eivind; Solvoll, Gisle og Hanssen, Thor Erik Sandberg (2014): *Luftfartens betydning for utvalgte samfunnssektorer. Eksempler fra petroleum, kultur og sport*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1410. Molde: Møreforskning Molde AS. 98 s. Pris: 100,-

Kristoffersen, Steinar; Shlopak, Mikhail; Oppen, Johan og Jünge, Gabriele (2014): *Logistikkoptimalisering i BioMar Norge AS*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1409. Molde: Møreforskning Molde AS. 41 s. Pris: 50,-

Bråthen, Svein; Zhang, Wei og Rekdal, Jens (2014): *Todalsfjordforbindelsen. Anslag på trafikale og prissatte samfunnsøkonomiske konsekvenser*. Rapport/Møreforskning Molde AS nr. 1408. Molde: Møreforskning Molde AS. 47 s. Pris: 50,-

Witsø, Elisabeth (2014): *IA-holdningsbarometer Møre og Romsdal. Ledere og ansattes erfaringer med og syn på IA-arbeidet i virksomheten*. Rapport/Møreforskning Molde AS nr. 1407. Molde: Møreforskning Molde AS. 51 s. Pris: 100,-

Kristoffersen, Steinar; Jünge, Gabriele Hofinger og Shlopak, Mikhail (2014): *Planlegging, produksjon og prosessdata. Hva påvirker kvalitet og leveransepresisjon?* Rapport/Møreforskning Molde AS nr. 1406. Molde: Møreforskning Molde AS. 37 s. KONFIDENSIELL

Bergem, Bjørn G., Hervik, Arild og Oterhals, Oddmund (2014): *Supplier effects Ormen Lange 2008-2012*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1405. Molde: Møreforskning Molde AS 27 s. Pris: 50,-

Hervik, Arild; Bergem, Bjørn G. og Bræin, Lasse (2013) *Resultatmåling av brukerstyrt forskning 2012*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1404. Molde: Møreforskning Molde AS. 117 s. Pris: 150,-

Kaurstad, Guri; Witsø, Elisabet og Bachmann, Kari (2014): *Livsnær livshjelp. Rehabilitering i nærmiljøet*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1403. Molde: Møreforskning Molde AS 35 s. Pris: 50,-

Bergem, Bjørn G., Hervik, Arild og Oterhals, Oddmund (2014): *Leverandøreffekter Ormen Lange 2008-2012*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1402. Molde: Møreforskning Molde AS 25 s. Pris: 50,-

Oterhals, Oddmund og Guvåg, Bjørn (2014): *Lean Shipbuilding II – Sluttrapport*. Rapport / Møreforskning Molde AS nr. 1401. Molde: Møreforskning Molde AS 29 s. Pris: 50,-

## **ARBEIDSRAPPORTER / WORKING REPORTS**

Groven, Gøril; Hoemsnes, Helene; Skrove, Guri K. og Bachmann, Kari (2016): *Inkludering av personer med Asperger syndrom i arbeidslivet. VRI-prosjekt med Spesialistbedriften*. Arbeidsrapport / Møreforskning Molde AS nr. M 1601. Møreforskning Molde AS. 26 s. Pris: 50,-

Grønvik, Cecilie Utheim og Julnes, Signe Gunn (2015): *Innovative læringsaktiviteter bidro til at sykepleie studenter opplevde læringsutbytte i kvantitativ metode*. Arbeidsrapport / Møreforskning Molde AS AS nr. M 1501. Møreforskning Molde AS. 26 s. Pris: 50,-

Larsen, Odd I. (2014): *Validering av godstransportmodellen*. Arbeidsrapport / Møreforskning Molde AS nr. M 1403. Møreforskning Molde AS. 31 s. Pris: 50,-

Kaurstad, Guri; Hoemsnes, Helene; Ulvund, Ingeborg og Bachmann, Kari (2014): *Deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter blant barn og unge i Kristiansund. Levekårsprosjektet i Kristiansund*. Arbeidsrapport / Møreforskning Molde AS nr. M 1402. Møreforskning Molde AS. 75 s. Pris: 100,-

Rye, Mette (2014): *Merkostnad i privat sektor i sone 1A og 4A etter omlegging av differensiert arbeidsgiveravgift. Estimert for 2014*. Arbeidsrapport / Møreforskning Molde AS nr. M 1401. Møreforskning Molde AS. 22 s. Pris: 50,-

## ARBEIDSNOTATER / WORKING PAPERS

Ødegård, Atle; Sæbjørnsen, Siv Elin Nord; Hegdal, Tone; Bergum, Inger Elisabeth; Brask, Ole David; Inderhaug, Hans; Iversen, Hans Petter; Hoemsnes, Helene; Myklebust, Kjellaug Klock; Bekkevold, Nils; Almås, Synnøve Hofseth; Vasset, Frøydis Perny; Willumsen, Elisabeth (2015) *Tverrprofesjonell samarbeidslæring (TPS) ved Høgskolen i Molde*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2015:5. Molde: Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

Lode, Andrea (2015) *Evaluering av etableringstilskudd i Aukra kommune*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2015:4. Molde: Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

May Østby, Kari Høium, Thrine Marie Nøst Bromstad, Yngvar Bjarne Hurlen, Randi Brevik, Claus A. Giskemo, Lars Klintwall (2015) *"Jeg ønsker å lese bedre!" : intensiv leseopplæring for en elev med ADHD*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2015:3. Molde: Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

Bakken, Hege (2015) *"Mulig det finnes en angreknapp?" : mestringstillit og IKT-kompetanse hos den voksne deltids vernepleierstudent*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2015:2. Molde: Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

Norlund, Ellen Karoline (2015) *Supply vessel planning under cost, environment and robustness Considerations*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2015:1. Molde: Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

Dale, Karl Yngvar (2014) *Traumatic stress, personality and psychobiological health : conceptualizations and research findings*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2014:6. Molde: Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

Norlund, Ellen Karoline; Gribkovskaia, Irina (2014) *Environmental performance of speed optimization strategies in offshore supply vessel planning under weather uncertainty*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2014:5. Molde : Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

Dale, Karl Yngvar; Ødegård, Atle (2014) *Examining the Construct of Dissociation within the Framework of G-theory*. Arbeidsnotat : Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, 2014:4. Molde: Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

Iversen, Hans Petter; Folland, Thore (2014) *Psykisk helsearbeid i Romsdalskommunene : organisering og ledelse : kommunenettverket*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2014:2. Molde: Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 50,-

Solenes, Oskar; Dolles, Harald; Gammelsæter, Hallgeir; Kåfjord, Sondre; Rekdal, Eddie; Straume, Solveig; Egilsson, Birnir (2014) *Toppfotballens betydning for vertsregionen : en studie av Molde Fotballklubbs betydning for Molderegionen*. Arbeidsnotat / Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk, nr. 2014:1. Molde : Høgskolen i Molde - Vitenskapelig høgskole i logistikk. Pris: 100,-

## Rapporter publisert av andre institusjoner

Hanssen, Thor-Erik Sandberg; Solvoll, Gisle; Bråthen, Svein; Tveter, Eivind (2014) *Luftfartens betydning for universitet og høgskoler*. SIB-rapport, 3/2014. Bodø : Handelshøgskolen i Bodø.

Haugenes, Marit; Østby, May (2014) *Mitt hjem – min arbeidsplass : arbeidshefte*. HiMolde, HINT, HIST og Senter for Omsorgsforskning.

Hovi, Inger Beate; Bråthen, Svein; Hjelle, Harald M.; Caspersen, Elise (2014) *Rammebetingelser i transport og logistikk*. TØI-rapport, 1353/2014. Oslo: Transportøkonomisk Institutt.

Knutzen, Maria; Bjørkly, Stål; Bjørnstad, Martin; Furre, Astrid; Sandvik, Leiv (2014) *Innsamling og analyse av data om bruk av tvangsmidler og vedtak om skjerming i det psykiske helsevernet for voksne i 2012*. Ullevål: Oslo universitetssykehus HF.

Olaussen, Svein; Bråthen, Svein; Tveter, Eivind; Reigstad, Erlend; Bertschler, Gunnar; Dahl, Malin; Zhang, Wei; Rekdal, Jens Ludvig (2014) *Kvalitetssikring av konseptvalg (KS1) for transportsystemet i Tønsbergregionen : rapport til Samferdselsdepartementet og Finansdepartementet : versjon 1.0.* : Metier AS; Møreforskning Molde AS.

Olaussen, Svein; Tendal, Øyvind; Johansen, Stig; Sem, Vidar; Bråthen, Svein; Bremnes, Helge; Grubbmo, Espen; Ræder, Asbjørn Dyrnes (2015) *KSP-rapport nr. 1 for modernisering av IKT i NAV : rapport til Finansdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet.* : Metier ; Møreforskning Molde AS.

Solibakke, Per Bjarte (2014) *Stochastic volatility models for the european electricity markets : Forecasting and extracting conditional moments for option pricing and implied market risk premiums*. USAEE Working Paper No. 14-169. Social Science Research Network (SSRN).

Sutorius, Steffen; Lilleland-Olsen, Magne; Østensjø, Ingrid Nord; Grubbmo, Espen; Bråthen, Svein (2015) *Kvalitetssikring fase 1 (KS1 – konseptvalg) av utvikling av Nationaltheatret : rapport til Kulturdepartementet og Finansdepartementet*. Metier AS og Møreforskning Molde AS.

Sundal, Hildegunn (2014) *Inklusjon og eksklusjon av foreldre i pleie av barn innlagt på sykehus*. Bergen : Universitetet i Bergen.

Thune-Larsen, Harald; Bråthen, Svein; Eriksen, Knut Sandberg (2014) *Forslag til anbudsopplegg for regionale flyruter i Sør-Norge*. TØI-rapport, 1331/2014. Oslo: Transportøkonomisk institutt.

Torgersen, Paul; Johansen, Stig; Bråthen, Svein; Tveter, Eivind; Bremnes, Helge; Grubbmo, Espen; Dahl, Malin (2015) *Kvalitetssikring av konseptvalg «Framtidig lokalisering av Campus NTNU» : rapport til Kunnskapsdepartementet og Finansdepartementet.* : Metier; Møreforskning Molde.

TFS 2016-04-04









**MØREFORSKING**

MOLDE

MØREFORSKING MOLDE AS

Britvegen 4

NO-6410 Molde

TEL +47 71 21 40 00

mfm@himolde.no

www.moreforsk.no

NO 984 369 344



**MØREFORSKING**



**Høgskolen i Molde**  
Vitenskapelig høyskole i logistikk

---